

DİCLE İLAHİYAT DERGİSİ

Dicle Theology Journal

Kuruluşu: 2000 e-ISSN: 2667-6273 Yayımcı: Dicle Üniversitesi

Cilt | Volume 28 • Sayı | Issue 1 • Haziran | June 2025

Zir b. Hubeyş ve Hadis Rivayeti

Zir b. Hubaysh and Hadith Narration

Mustafa TAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Bölümü, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kırâat İlmi Anabilim Dalı Elazığ, Türkiye
Assis. Prof. Dr. University of Fırat, Faculty of Theology, Department of Basic
Islamic Sciences, Department of Quran Reading and Recitation, Elazığ, Türkiye

mustafa.tas@firat.edu.tr

<https://ror.org/05teb7b63>

<https://orcid.org/0000-0001-9730-3291>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 24/01/2025 • Kabul Tarihi | Accepted: 14/06/2025 • Yayın Tarihi | Published: 30/06/2025

Atıf | Cite As

Taş, Mustafa. "Zir b. Hubeyş ve Hadis Rivayeti". *Dicle İlahiyat Dergisi* 28/1 (Haziran 2025), 63-85.
<https://doi.org/10.58852/dicd.1625793>

Author Contributions: This article has a single author.

Ethical Statement: It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been.

Conflicts of Interest: No conflict of interest declared.

Ethics Committee Approval: The study subject does not require ethics committee permission.

Use of Artificial Intelligence: No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the study was produced by the author in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Yazar Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir.

Yapay Zeka Kullanımı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

Zir b. Hubeyş ve Hadis Rivayeti

Öz

Sahâbe ve tabiûnun hadis ve sünnetin naklinde mühim bir yeri vardır. Bu iki tabaka arasında yer alan muhadramûnun da bu konuda önemli gayretleri olmuştur. Bu çalışmada muhadramûndan olup kıraat ve hadis ilminde önemli bir şahsiyet olan Zir b. Hubeyş'in (ö. 82/701) rivayet ettiği hadisler araştırılarak hadis ve sünnetin naklindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Zir b. Hubeyş'in hangi konularda hadis rivayet ettiği, ilgi alanları ve daha çok nelere dikkat ettiği ortaya konulmuştur. Râvilerin rivayet ettiği hadislerin toplanması, tahrirlerinin yapılması ve başlıklar altında konularına göre kategorize edilmesi hadis ilminde araştırılması gereken mühim konular arasında yer almaktadır. Yapılan bu çalışma ile Zir b. Hubeyş'in özel ilgisi olan kıraat ve tefsir alanlarında rivayetleri olduğu gibi abdest, namaz, oruç gibi ibadetler ile ilim, fiten ve fezâil gibi konularda da rivayetlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada ayrıca Zir b. Hubeyş'ten hadis rivayet eden kıraat imamımız İmam Âsım'ın da (ö. 127/745) rivayetleri böylece ortaya çıkmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Rivayet, Muhadram, Zir b. Hubeyş

Zir b. Hubaysh and Hadith Narration

Abstract

The Sahâba and tabiûn have an important place in the transmission of hadith and sunnah. The muhadramûn, who are among these two strata, have also made important efforts in this regard. In this study, the hadiths narrated by Zir b. Hubaysh (d. 82/701), one of the muhadramûn and an important figure in Qiraah and hadith, was investigated, and his role in the transmission of hadith and sunnah was attempted to be determined. In this way, the subjects on which he narrated hadith, his areas of interest and what he paid more attention to were revealed. Collecting the hadiths narrated by the narrators, making their transmission (tahrir) and categorising them under headings according to their subjects are among the important issues that need to be addressed in the science of hadith. With this study, it has been determined that Zir b. Hubaysh has narrations on subjects such as Qiraat and Tafsir, which are his special fields of interest, as well as ibadah such as ablution, prayer, fasting, and subjects such as knowledge, fiten, and fazil. This study will also reveal the narrations of Imam 'Asim (d. 127/745), our imam of Qiraat, who narrated the hadith from Zir b. Hubaysh.

Keywords: Hadith, Sunnah, Narration, Muhadram, Zir b. Hubaysh

Giriş

İslam kültür ve medeniyeti, Hz. Peygamber'in (as) yaşayış tarzı ve tebliğleri olan Sünnet'ten kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği İslam esaslarının en anlaşılır ve doğru açıklaması Sünnet'tir.¹ Hadis de İslam dünyası için müşterek bir kültürün tesisinde önemli bir rol oynar. O, müslümanların zihninde büyük bir tesir icra etmektedir.²

Hadis ve sünnet, sened zincirinde yer alan râviler aracılığıyla nakledilmiştir. Hadislerin naklini gerçekleştirenler ve sünnet verilerini sonraki nesillere aktaranlar Sahâbe, Tabiûn ve Etbâu't-tabiîn'den oluşan üç nesildir. Râvilerin tabakaları denilince bu üç nesil anlaşılır. Sahâbe, Hz. Peygamber'in hadislerine ve yaşayışına çok büyük özen göstermiş, onları aslına uygun olarak öğrenmek, uygulamak ve başkalarına ulaştırmak için büyük gayret sarf etmişlerdir. Tabiîler de sahâbilerin bu gayretlerini kendilerine örnek edinmişlerdir. Hz. Peygamber zamanında yaşayan herkes Allah Resûlu'nü görebilmiş değildir. Sadece sahâbileri görenler de bulunmaktadır. İşte böyle hem Câhiliye devrinde hem de İslam devrinde yaşamış olmasına rağmen Hz. Peygamber'i görememiş ancak sahâbilerle görüşebilmiş olanlara tabiîlerden olmak üzere özel bir isimle muhadram denilmiştir.³

Muhadram sözlükte "sünnet olmamış adam, acı ya da tatlı olduğu belli olmayan su, nesebi karışık kişi" gibi anlamlara gelen hadrame⁴ kökünden türemiştir. Bu kelimede karışıklık ve belli olmama anlamlarının olduğu görülmektedir. Muhadram, sahâbî veya tâbiî olduğu kesin şekilde bilinmeyen kişi olup Resûl-i Ekrem döneminde yaşadığı için ashab arasında yer alması gerekirken onu mümin sıfatıyla göremediği için sahâbeden sayılmamıştır. Sahâbe ile görüştüğü için tâbiî sayılması mümkünse de Resûlullah devrinde yaşadığından onun vefatının ardından dünyaya gelen tâbiîlerden farklı görülmüş, bu sebeple hadisçiler tarafından sahâbe ile tâbiînden ayrı bir nesil kabul edilmiştir.⁵

Bu çalışma ile sahâbe ve tabiûn arasında orta bir tabaka olan muhadramûndan bir örnek seçilerek onların hadis rivayetindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Her bir râvinin ilgi ve alakası, zekâsı ve kavrayışı rivayetlerine de yansımaktadır. Burada kıraat ve hadis ilminde önemli bir isim olan Zir b. Hubeyş'in rivayet ettiği hadislerin tespit edilmesi ve bu hadisleri onun kimden rivayet ettiği ile hadisleri hakkında kısa değerlendirmelerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Zir b. Hubeyş'in *Kütüb-i Sitte*'de⁶ yer alan hadisleri konularına göre tasnif edilerek tahrir edilmiş ve şerhler ile diğer kaynaklardan hadislerle ilgili bazı açıklamalara da yer verilmiştir. Çünkü sadece hadis metinlerine yer verilerek hadisleri alt alta sıralamak bazı eksik ya da yanlış değerlendirmelere sebep olabilmektedir. Bu nedenle hadislerin anlaşılmasına katkıda bulunan kısa yorumlara ve değerlendirmelere yer verilmesinin önemli olduğu düşünülmüştür. Hadis araştırmalarında isnad ve metin tenkidi yapılması cihetiyle bu çalışmada geçen râviler ile ilgili ricâl ve cerh-ta'dîl kaynaklarından kısa değerlendirmelere yer verilmiş ve hadis metinleri ile ilgili şerhlerden bazı yorumlar da buraya dâhil edilmiştir.

Çalışmamızda sened zincirinde yer alan bütün râvilerin cerh-ta'dîl değerlendirmesine yer verilmediğini ifade etmemiz gerekmektedir. Bu husus araştırmanın uzamasına ve okuyucu için sıkıcı bir hal almaya neden olabilmektir. Ancak Zir b. Hubeyş'ten rivayet eden râvi ile Zir'in rivayet aldığı râvi hakkındaki değerlendirmelere ise kısaca yer verilmiştir. Ayrıca burada Zir b. Hubeyş'ten kıraat alan ülkemizde kıraatini takip ettiğimiz kıraat imamı İmam Âsım'ın rivayetleri de ortaya konulmuştur. Nitekim tespit ettiğimiz Zir b. Hubeyş'in rivayetlerinin çoğunluğunda kıraat imamı Âsım ondan rivayet etmiştir. Bu yönüyle de araştırmanın önemli olduğu söylenebilir.

¹ İsmail Lütfi Çakan, *Anahatlarıyla Hadis* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 11.

² M. Zübeyr Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı (İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2004), 33.

³ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 16, 72-73.

⁴ İbn Manzûr Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem er-Rüveyfî, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, ts.), 12/184.

⁵ Mehmet Efendioğlu, "Muhadramûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/393. Ayrıca bk. Çakan, *Hadis Usûlü*, 78.

⁶ Bu kaynaklara ilave olarak Zir b. Hubeyş'in Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ile Dârimî'nin *es-Sünen*'inde yer alan rivayetleri de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Zir b. Hubeyş, milâdî 583 veya 584 yılında Kûfe’de doğmuştur. Benî Gâdire ailesinden olup Ebû’l-Mutarriif ve Ebû Meryem künyesiyle zikredilmiştir.⁷ Hem Câhiliye devrinde hem İslâm döneminde yaşadığı halde Resûl-i Ekrem’i görmediği için muhadram tâbiilerden sayılmıştır. Hz. Ömer (öl. 23/644), Hz. Ali (öl. 40/661), Abdullah b. Mes’ûd (öl. 32/652-53), Übey b. Kâ’b (öl. 33/654 [?]), İbn Ümmü Mektûm (öl. 15/636), Abdurrahman b. Avf (öl. 32/652), Huzeyfe b. Yemân (öl. 36/656), Saîd b. Zeyd (öl. 51/671 [?]) ve Ebû Vâil Şakîk b. Seleme’den (öl. 82/701) rivayette bulunmuştur. İbrâhim en-Nehaî (öl. 96/714), Âsım b. Behdele (öl. 127/745), Şa’bî (öl. 104/722) ve Minhâl b. Amr (öl. ?) ondan hadis rivayet edenlerdendir. Zir 82 (701) yılında 122 yaşında vefat etmiş. Bu tarih 83 olarak da zikredilmiş, öldüğünde 120 ve 127 yaşında olduğu da kaydedilmiştir.⁸

Zir b. Hubeyş kendisine tabi olunan imamlar arasında zikredilmiş olup Sülemî ile birlikte Kûfe’de kıraat hocalığı yapmıştır. Hz. Ali, Übey b. Kâ’b ve Abdullah b. Mes’ûd’dan Kur’an ve kıraat ilimlerini tahsil etmiştir. Kur’an kıraati tedrisiyle meşgul olmuş; bu konuda kendisinden Yahyâ b. Vessâb, Âsım b. Behdele, Ebû İshak eş-Şeybânî, A’meş ve başkaları da istifade etmiştir.⁹ İbn Mes’ûd, Zir b. Hubeyş’e kıraati ayet ayet öğretmiştir. İmam Âsım kıraati Zir b. Hubeyş ile Ebû Abdurrahman es-Sülemî’den arz usûlüyle almıştır.¹⁰

Yahya b. Maîn (ö. 233/848) onun sika olduğunu söylemiştir.¹¹ İbn Sa’d (ö. 230/845), Zir b. Hubeyş’in tabîinin ilk tabakasından olup Kûfe ehlinde olduğunu zikretmiş; “sika ve hadisi çok” (كان ثقة كثير الحديث) değerlendirmesinde bulunmuştur.¹²

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Hâşimî, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebir*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990/1410), 6/161-162; Ebû Zekerîya Yahya b. Maîn, *Târîh* (Dûrî rivayeti), thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf (Mekke: Merkezu’l-Bahsi’l-İlmî, 1979/1399), 3/321; Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *es-Sikât*, thk. Seyyid Şerefuddîn Ahmed (b.y.: Dâru’l-fikr, 1975/1395), 4/269.

⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-kebir*, 6/161-162; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir* (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, ts.) 3/447; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, thk. Şu’ayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetu’r-risâle, 1983/1403), 4/166; Ebû’l-Haccâc Cemâluddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzibu’l-kemâl fî esmâi’r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, (Beyrut: Müessesetu’r-risâle, 1994/1415), 9/335-339; Tayyar Altıkulaç, “Zir b. Hubeyş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/449.

⁹ Zehebî, *Kitâbu Tezkireti’l-huffâz*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1374/1954), 1/46; Altıkulaç, “Zir b. Hubeyş”, 44/449.

¹⁰ Zehebî, *Ma’rifetü’l-kurrâ’i’l-kibâr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, Şuayb el-Arnaût, Sâlih Mehdi Abbâs (Beyrut: Müessesetu’r-risâle, 1404/1984), 1/27; Necati Tetik, *IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta’limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 57-58; Mehmet Ali Sarı, “Âsım b. Behdele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/475.

¹¹ İbn Ebî Hâtım Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *Kitâbu’l-cerh ve’t-ta’dîl* (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1953/1372), 3/623.

¹² İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-kebir*, 6/162.

2. Rivayetlerinin Hadis Kaynaklarındaki Dağılımı

Zir'in Buhârî'de 3,¹³ Müslim'de 8,¹⁴ Ebû Dâvûd'da 7,¹⁵ Tirmizî'de 22,¹⁶ Nesâî'de 8¹⁷ ve İbn Mâce'de 14¹⁸ rivayeti tespit edilmiştir. Aşağıda bu rivayetler konularına göre tasnif edilmiştir. Konu başlıklarının sıralamasında hadis kitaplarındaki tasnif dikkate alınmaya çalışılmıştır.

2.1. İlim

Zir b. Hubeyş rivayet etmiştir: “Ben Safvân b. Assâl el-Murâdî'nin yanına uğradım. Kendisi bana: Ne maksatla geldin? diye (geliş sebebini sordu). Ben: İlim için geldim, dedim. Safvân bunun üzerine: Şüphesiz ben Resûlullah'tan şunu işittim: İlim için evinden çıkana bu davranışından melekler rıza ve hoşnutluklarının bir göstergesi olarak kanatlarını indirirler.”¹⁹

Bu hadisi Zir'den rivayet eden kıraat imamı Âsım'dır. Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Kûfî (öl. 127/745), tabiûndan olup Kûfe kıraat imamıdır. Sâlih ve güvenilir bir kimse olduğu ifade edilmiştir.²⁰ Âsım'ın kıraattaki tartışmasız güvenilirliğine ve otoritesine karşılık hadisteki yeri hakkında farklı değerlendirmeler mevcuttur. Ebû Zûr'a (ö. 281/894) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) onu sika kabul ederken Ebû Hâtim (ö. 277/890) sadûk olarak nitelendirmiş, hadisle ilgili ezberlerinin yetersizliğine ve ayrıca sika olmasına rağmen hadiste fazlaca hata yaptığına işaret edenler olmuştur.²¹ Hadis alanında döneminin önde gelen muhaddislerinden Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778) ve Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/814) gibi önemli âlimlerden ders okumuş, kendisinden Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Ebû Bekir b. Ebû Şeybe (ö. 235/849) gibi

¹³ Buhârî, *el-Câmi 'u'l-müsnedi's-sahîhi'l-muhtasar min umûri Resûlillâhi sallallahü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Şu'ayb Arnaût vd., (Beyrut: er-Risâletü'l-âlemiyye, 1432/2011), “Bed'ul-halk”, 7; “Tefsîru'l-Kur'an”, 2.

¹⁴ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, thk. Ahmed Zehve -Ahmed İnâye (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2010/1430), “İman”, 280, 281, 282; “Salâtü'l-misâfirin ve kasriha”, 131; 179, 180; “Sıyâm”, 220, 221.

¹⁵ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli (b.y.: Dâru'r-risâle el-Alemiyye, ts.), “Taharet”, 48; “Salât”, 317; “Sıyâm”, 68; “Fezâilu'l-Kur'an”, 353; “Et'ime”, 40; “Tıb”, 24; “Mehdî”, 1.

¹⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1998), , “İlim”, 8; “Taharet”, 71; “Salât”, 63; , “Savm”, 72; “Siyer”, 47; “Fiten”, 24, 52; “Zühûd”, 50; “Edeb”, 69; “Fezâilu'l-Kur'an”, 18; “Kıraat”, 11; Tefsîru'l-Kur'an”, 18, 53, 85, 88; “Dua”, 99; “Menâkıb”, 20, 24, 31, 33, 65.

¹⁷ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebu'l-matbu'atî'l-İslamiyye, 1986/1406), “Taharet”, 98, 113; “Sıyâm”, 18, 20, 70; “İmamet”, 1, 2; “İmân ve Şerâi'uh”, 20.

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (b.y.: Dâru'r-risâle el-Alemiyye, ts.), “Mukaddime”, 11, 12, 17; “Taharet”, 6, 62; “Salât”, 6; “İkâmetu's-salât”, 112, 149; “Sıyâm”, 23, 37; “Cenâiz”, 34; “Libâs”, 24; “Fiten”, 32; “Tıb”, 43. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 116 ve Dârimî'nin *Sünen*'inde 4 rivayeti tespit edilmiştir. bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Suûdî Arabistan: Dâru'l-Muğni, 2000/1412), “Mukaddime”, 32; “Fezâilu'l-Kur'an”, 4, 18, 24. Yapılan bir yüksek lisans çalışmasında araştırmacının vermiş olduğu rakamlardan bazıları bizim tespit ettiklerimizle uyuşmakta bazıları ise farklılık göstermektedir. bk. Osman Bilgen, *Muhadramların Hadis İlmindeki Yeri* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 1998), 153.

¹⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşit vd. (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 2001/1421), 30/9; 30/23; İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Vasiyyullâh b. Muhammed Abbâs (Riyâd: Dâru'l-hânî, 1422/2001), 1/420; Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Gayetü'n-nihâye fî Tabakâti'l-kurrâ*, nşr. Gotthelf Bergstraesser (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2006/1421), 1/315-317; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 306.

²¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/341; İbn Hibbân, *es-sikât*, 7/256; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1995, 4/13-14; Sarı, “Âsım b. Behdele”, 3/475-476.

meşhur âlim şahsiyetler de hadis almıştır. Rivayetleri *Kütüb-i Sitt*e’de yer almıştır. Ancak Buhârî ve Müslim, Âsım’ın rivayetlerine mütâbaat²² yoluyla yer vermişlerdir.²³

Zir’in kendisinden rivayet ettiği Safvân b. Assâl, sahâbi olup Kûfe’de yaşamıştır. Abdullah b. Mes’ûd ve Zir b. Hubeyş ondan rivayet etmişlerdir.²⁴

Zir’in rivayet ettiği bu hadis ilmin fazileti hakkındadır. Bu hadiste Zir b. Hubeyş’in ilme olan iştiağı görülmektedir. İlim, bitip tükenmeyen harcadıkça çoğalan bir hazinedir. Hak ile batıl ilim ile ayrılır. Kur’an’ı Kerîm’de ilim ve âlimler övülmekte, bunun zıddı olan cehalet ise yerilmektedir. Allah Teâlâ âlime yüksek bir pâyeye vermiştir. Bu konuda hadislerde de pek çok haber yer almıştır.²⁵

Bu hadiste ilim talibinin hakkını yüceltmek ve ilmi nedeniyle ona saygı duymak bakımından tevazu ve huşû manasının kastedildiği ifade edilmiştir. “Kanatları yaymak ve onları ilim talebesine sermek”, onu üzerine alıp gitmek istediği yere ulaştırmak anlamına gelir. Bu, ilim talebesine yardım etmek ve ilim arayışında ona kolaylık sağlamak anlamındadır.”²⁶

2.2. Abdest

2.2.1. Abdestin Fazileti

Zir b. Hubeyş’in Abdullah b. Mes’ûd’dan rivayet ettiğine göre dedi ki: Resûlullah’a “Ümmetinden seni görmemiş olanları nasıl tanıyacaksın?” diye soruldu. Şöyle buyurdu: “Onları, abdest izlerinden dolayı alınları ve ayakları parlayan kimseler olarak tanırım.”²⁷

Zir b. Hubeyş bu hadisi sahâbilerin önde gelenlerinden biri olan Abdullah b. Mes’ûd’dan rivayet etmiştir. Abdullah b. Mes’ûd (ö. 32/652-53), ilk müslümanlardan olup ashâb-ı kirâmın ilim ve fazilet bakımından önde gelenlerindendir. İbn Mes’ûd, hadis ve Kur’an ilimleri sahasında olduğu gibi fıkıh alanında da önemli bir konuma sahiptir. Hz. Peygamber’e yakınlığı sebebiyle elde ettiği engin hadis bilgisiyle birlikte rivayet konusunda oldukça titiz davranmıştır. Kendisinden 848 rivayet nakledilmiştir.²⁸

Rivayet edilen bu hadiste abdestin fazileti anlatılmaktadır. Abdest azâlarının parlamasından dolayı Allah Resûlu’nün ümmetini bu şekilde tanıyacağı ifade edilmiştir. Hadiste geçen gurre, atın alınındaki beyazlık, tahcîl ise ön ve arka ayaklardaki beyazlık olarak ifade edilmiştir. Ulema kıyamet gününde abdest organlarında görülecek olan nura, gurre ve tahcîl isimlendirmesinin atın guresine benzetilerek verildiğini zikretmiştir.²⁹

2.2.2. Allah Resûlu’nün Abdesti

Zir b. Hubeyş’ten rivayet edilmiştir: “Hz. Ali’ye, Resûlullah’ın (as) nasıl abdest aldığına dair bir soru sorulduğunu işittim. Râvi devamında ‘Abdü Hayr’ın şöyle dediğini işittim: ‘Ben (bir defasında) Ali’yi gördüm. Kendisine bir oturak getirildi ve üzerine oturdu. Daha sonra bir testi getirildi, önce

²² Bir hadisin lafızlarına veya manasına uygun başka bir hadisin, öncekinin râvisinden ayrı biri tarafından tamamen veya kısmen aynı senedle rivayet edilmesi; böylece bu iki hadis ve râvinin birbirini desteklemesine denir. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstihlâları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 228.

²³ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 6/487; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 6/340-341; Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 130; Nizamettin Çelik, *Yedi Kıraat İmamının Hadis İlmindeki Konumu* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2024), 162-179.

²⁴ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 4/304; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4/420-421; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/191.

²⁵ Tirmizî, “İlim”, 19; Ebû Dâvûd, “İlim”, 1; Kandemir vd., M. Yaşar, *Riyâzü’s-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri* (İstanbul: Kampanya Kitapları, 2013), 6/201-204.

²⁶ Ebû Süleyman Muhammed b. İbrâhîm el-Büstî el-Hattâbî, *Me’âlimü’s-Sünen*, nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh (Haleb: el-Matba’atu’l-ilmiyye, 1351/1932), 4/183.

²⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/371; 7/340; 7/350; İbn Mâce, “Taharet”, 6.

²⁸ Ebû’l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-İclî, *Ma’rifetü’s-sikât min ricâli ehli’l-’ilm ve’l-hadîş ve mine’d-du’afâ’ ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*, thk. Abdülâlim Abdülazîm el-Bestevî (Medîne: Mektebetü’d-dâr, 1985/1405), 2/59-60; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1/461-560; İsmail Cerrahoğlu, “Abdullah b. Mes’ûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/114-117.

²⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru ihyâi’t-turâsîl’l-Arabî, 1972/1392), 3/135.

ellerini üç kere yıkadı ve bir avuç su ile hem ağzına hem de burnuna su verdi' hadisini nakletmiştir. Zir, sözlerine şöyle devam etmiştir: Hz. Ali, neredeyse su damlayacak şekilde başını su ile mesh etti. Ayaklarını üçer defa yıkadı ve işte Resûlullah'ın abdesti böyleydi, dedi.”³⁰

Zir b. Hubeyş dedi ki: Ali, abdest alırken başını meshetti ve o kadar su kullandı ki, neredeyse su damlayacaktı. Ve “Resûlullah'ı böyle abdest alırken gördüm” dedi.³¹

Zir b. Hubeyş, Hz. Peygamber'in abdestinin nasıl olduğu ile ilgili bu iki rivayeti Hz. Ali'den aktarmıştır. Hz. Ali, sahâbîler arasında pek çok hususta öne çıkmış önemli bir şahsiyettir. Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Hz. Ali, Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği yapmıştır.³² Hz. Ali, ashâb-ı kirâm arasında Kur'an, hadis ve özellikle fıkıh alanındaki bilgileriyle kendini kabul ettirmiş bir otoritedir. Rivayet ettiği hadislerin tamamı 586'dır. Bunlardan yirmisi hem Buhârî hem de Müslim'de yer almakta, ayrıca dokuzu sadece *Sahîh-i Buhârî*'de, on beşi de *Sahîh-i Müslim*'de bulunmaktadır.³³

Bu hadislerde “Allah Resûlu'nü böyle yaparken gördüm” ifadesi ashâb-ı kirâmın ona itaat ve ittiba konusundaki özentiye ve dikkatleri ortaya koymaktadır. Resûlullah'ın yaptığı gibi yapmak arzusu hadis rivayetlerinde bu tür ifadelerin yer almasına sebep olmuştur. Kur'an'ı Kerim'de Hz. Peygamber'e itaat ve ittiba emredilmiştir. İttiba, onun fiillerine ve pratiğine, itaat ise sözlerine ve talimatlarına taalluk etmektedir. Buna göre Kur'an onun hem sözlerine hem de fiillerine otorite misyonu yüklemiştir.³⁴

2.2.3. Meshin Süresi

Zir b. Hubeyş Safvân b. Assâl'dan rivayete göre şöyle demiştir: “Resûlullah yolculuk yaptığımızda cünüplük dışında üç gün üç gece boyunca küçük ve büyük abdest bozduğumuzda ve uykudan dolayı mestlerimizi çıkarmamamızı emrederdi.”³⁵

Zir b. Hubeyş Safvân b. Assâl'a ilim hakkında bazı sorular sormak için gelmiş, “Mestler üzerine meshetmenin hükmünü öğrenmek istiyorum” demiştir. O şöyle cevap verdi: “Resûlullah ile birlikte bir yolculukta iken bize cünüplük dışında, küçük abdest, büyük abdest ve uyumaktan dolayı mestlerimizi üç gün üç gece çıkarmamamızı emretti.”³⁶

Bu hadis daha önce Zir b. Hubeyş'in ilim öğrenme konusundaki iştiağı ile ilgili olarak yukarıda geçmişti. Burada ise hadisin devamında Zir'in öğrenmek istediği şey mestler üzerine mesh etmenin hükmüdür. Bir hadiste kapalı olan bir husus başka bir hadiste böylece açıklanmış olmaktadır. Ayrıca Zir'in ilme olan merakı, onu bilmediği bazı konular hakkında soru sormaya yöneltmiş ve bu şekilde cevaplarını da öğrenmiştir.

Hanefî, Şafîî ve Hanbelî mezhepleri meshin mükim için bir gün bir gece, misafir için de üç gün üç gece olarak kabul ederler. Cumhur ulemâ da bu görüştedir. Cünüp olan insan için mesh söz konusu değildir. Hadislerde geçen meshin süresi ile ilgili genel hükümden cünüp istisna edilmiştir. Zir b. Hubeyş'in rivayeti buna delâlet etmektedir.³⁷

³⁰ Ebû Dâvûd, “Taharet”, 48.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/221.

³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, 3/14 vd.; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 20/472 vd.; Ethem Ruhi Fırlı, “Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/371; İbrahim Sarıçam, “Hz. Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti”, *Hz. Ali Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, ed. M. Selim Arık (Bursa: b.y., 2005), 17-26.

³³ M. Yaşar Kandemir, “Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/375. Ayrıca bk. Mustafa Öztürk, “Tefsir ve Hadis Tarihinde Hz. Ali”, *Hz. Ali Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, ed. M. Selim Arık (Bursa: b.y., 2005), 57-88.

³⁴ Muhammed Tâkî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, çev. Mehmet Özşenel, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 18, 22.

³⁵ Tirmizî, “Taharet”, 71; Nesâî, “Taharet”, 98.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/11; 30/16; Nesâî, “Taharet”, 113.

³⁷ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câdelhak (Kahire: Âlemü'l-kütüb, 1994/1414), 1/84; İbnü'l-Esir el-Cezerî, *Câmiu'l-usûl*, Tercüme ve şerh: Kemal Sandıkçı, Muhsin Koçak (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 11/431.

Allah Teâlâ misafirlere mesh etme konusunda kolaylık lutfetmiştir. Onlar abdest alıp mestlerini giydikten sonra hiç çıkarmadan abdest alıp ibadet edebileceklerdir. Gusûl gerektiği zaman ise mestlerini çıkarmaları gerekmektedir.³⁸

2.3. Namaz

2.3.1. İkinci Namazı

Zir b. Hubeyş Ali b. Ebî Tâlib'den rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: Resûlullah Hendek günü kafirler hakkında “Onlar, bizi orta namazdan alıkoydukları gibi Allah da onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun” dedi.³⁹

Zir b. Hubeyş Abîde es-Selmânî'den O da Ali'den rivayet etmiştir. Ali dedi ki: Biz orta namazını sabah namazı olarak düşünüyorduk. Resûlullah dedi ki: “O, ikinci namazıdır yani orta namazıdır.”⁴⁰

Birinci rivayet Zir b. Hubeyş'in doğrudan Hz. Ali'den nakletmesi şeklinde kaynaklarda yer almıştır. İkinci rivayette ise iki râvi arasında Abîde es-Selmânî (ö. 72/691) bulunmaktadır. İlk rivayette yer alan orta namaz, ikinci hadis ile ikinci namazı olarak açıklanmıştır. Yine burada bir hadiste yer alan kapalı bir ifadenin başka bir rivayette açıklandığı görülmektedir.

Zir b. Hubeyş'in kendisinden rivayet ettiği Abîde es-Selmânî, hadis münekkitlerince güvenilir ve rivayetlerinde kullandığı senedler en sahih isnadlardan sayılmıştır. Abîde es-Selmânî'nin fıkıh ve kıraatte hocası Abdullah b. Mes'ûd'dur.⁴¹

Orta namazın hangi namaz olduğuyla ilgili ihtilaf edilmiştir. Çok sayıda görüş olmakla birlikte yukarıdaki rivayette geçtiği gibi orta namazdan kastedilen ikinci namazıdır. Müslim'in rivayetinin sonunda “orta namazı yani ikinci namazı” şeklinde yer almıştır. Daha sonra ‘Hz. Peygamber ikinci namazını akşam ile yatsı arasında kıldı’ ifadesi geçmektedir.⁴² İbn Mes'ûd, Ebû Hureyre (ö. 58/678), Hz. Ali, Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Şafiîlerin çoğunluğu bu kanaattedir.⁴³

2.3.2. Namazın Vaktinde Kılınması

Zir, Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet ettiğine göre dedi ki: Resûlullah, “Muhtemelen namazı vaktinde kılmayan insanlarla karşılaşacaksınız. Onlarla karşılaştığınızda, namazınızı evlerinizde bildiğiniz vakitte kılın. Sonra onlarla birlikte namaz kılın ve bu namazı nafîle (sünnet) namazı olarak kabul edin” dedi.⁴⁴

Namaz, vakitleri belirlenmiş olarak farz kılınmıştır.⁴⁵ Namazın vakti geçmiş kılınamamışsa onun içerdiği faydaların telafisi için kaza edilmelidir. Âlimler, bile bile kılınmayan namazların da telafi edilmesinin daha uygun olduğundan hareketle vakti geçip kılınmayan namazlar gibi kaza edilmesi gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. Resûlullah (as) Ebû Zer'e (ö. 32/653) öğütte bulunarak, namazı geciktirerek ya da vaktinden çıkaracak olup kişiyi öldürecek emirlerle karşı karşıya gelmesi halinde nasıl davranması gerektiğini beyan ederek şöyle buyurmuştur: “Namazı vaktinde kıl. Eğer ona, emirlerle birlikte yetişirsen tekrar kıl. Çünkü bu senin için nafîle olur.”⁴⁶

³⁸ Kandemir vd., *Riyâzü's-sâlihîn*, 1/201.

³⁹ İbn Mâce, “Mevâkîtu's-salât”, 6.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/284-285.

⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kebîr*, 6/152-154; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medinetu's-selâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2001/1422), 12/422; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4/40-45; Mustafa Uzunpostalcı, “Abîde es-Selmânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/309-310.

⁴² bk. Müslim, “el-Mesâcid ve Mevâdi'u's-salat”, 205.

⁴³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 1/175; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülazîz b. Abdillâh b. Bâz (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1959/1379), 8/195-198; Nevevî, *el-Minhâc*, 5/128-129.

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/85-86; Nesâî, “İmâmet”, 2; İbn Mâce, “İkâmetu's-salât”, 149.

⁴⁵ en-Nisa, 4/103.

⁴⁶ Müslim, “el-Mesâcid ve Mevâdi'u's-salat”, 238.

Allah Resûlu, bu hadisinde iki hususu dikkate almıştır:

- a) Namazın kul ile Allah arasında bir rabıta olması yönü,
- b) Namazın Allah'ın nişanelerinden olması ve terkinin caiz olmaması yönü.⁴⁷

2.3.2. Cenaze Namazı

Zir b. Hubeyş, Übey b. Ka'b'dan rivayet ettiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “Cenaze namazı kılana bir kırat (sevap) vardır. Defin işi bitinceye kadar cenazede hazır bulunana iki kırat (sevap) vardır. Muhammed'in canı kudret elinde olan (Allah)'a yemin ederim ki kırat, şu Uhud dağından büyüktür.”⁴⁸

Zir b. Hubeyş bu hadisi, sahâbenin önde gelenlerinden Übey b. Ka'b'dan rivayet etmiştir. Übey b. Ka'b, vahiy kâtipliği yapan ilk Medineli müslümanlardandır. Kıraat, tefsir, fıkıh ve hadis konusunda önde gelen sahâbe arasında yer almaktadır.⁴⁹

Bu hadis, cenaze namazını kılan için büyük ecrin olduğunu ifade etmektedir. Hadis, cenazeyi teşyînin önemini belirtmek için dile getirilmiş temsîlî bir açıklama olarak değerlendirilmiştir.⁵⁰

2.3.3. Namazda Kıraat

Zir b. Hubeyş, Ebû Vâil'den O da Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etmiştir: “Resûlullah akşam namazından sonra kıldığı iki rekat namazda “Kâfirûn ve İhlâs” sûrelerini okurdu.”⁵¹

Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî, muhadramûndan sayılmıştır. Büyük imam ve Kûfe'nin muhaddisi olarak anılan Şakîk b. Seleme'nin *Kütüb-i Sitte*'de rivayetleri bulunmaktadır. Hadis münekkithlerince sika ve kesîrû'l-hadîs diye nitelendirilmiştir. Yahyâ b. Maîn onun hakkında, “لا يسأل عن مثله” (onun gibisi bulunmaz) ifadesini kullanmıştır.⁵²

2.4. Oruç

2.4.1. Kadir Gecesi

Zir b. Hubeyş'ten rivayet edilmiştir. Ben, Übey b. Ka'b'ı anlatırken işittim: (Übey'e: Abdullah b. Mes'ûd: Bütün sene gece namazı kılan kimsenin kadir gecesine isabet ettiğini söylüyor, demişlerdi). Bunun, üzerine Übey: “Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki kadir gecesi ramazandadır” dedi ve inşallah diyerek istisna yapmaksızın yemin etti. “Vallahi onun hangi gece olduğunu pekala biliyorum. Kadir gecesi; Resûlullah'ın bize namaz kılmamızı emir buyurduğu gecedir. O da ramazanın yirmi yedinci gününün gecesidir. O gecenin alâmeti, sabahında güneşin ziyâsız olarak bembeyaz doğmasıdır.” dedi.⁵³

Zir b. Hubeyş'ten rivayet edilmiştir: Übey b. Ka'b'a sordum, dedim ki: Kardeşin İbn Mes'ûd: Kim bir yıl ibadetle kâim olursa kadir gecesine rastlar diyor. Übey, “O insanların buna güvenmemelerini kastetmiştir. Yoksa kendisi bu gecenin Ramazan'da olduğuna, Ramazan'ın da son on gecesinde, o gecenin de yirmi yedinci gece olduğunu pekâlâ bilir, dedi. Sonra bu gecenin yirmi yedinci gece olduğuna istisnasız yemin etti. Ben: Bunu neye istinaden söylüyorsun Ey Ebu'l-Münzir dedim. Übey: Alâmetine

⁴⁷ Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *İslâm Düşünce Rehberi*, çev. Mehmet Erdoğan (Ankara: İmaj Baskı, 2003), 1/536.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/129; İbn Mâce, “Cenâiz”, 34.

⁴⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1/389-402; Bünyamin Erul, “Übey b. Ka'b”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/272-274. Ayrıca bk. M. Kemal Atik, “Übey b. Ka'b ve Kur'an İlmindeki Yeri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987), 149-178.

⁵⁰ Kandemir vd., *Riyâzü's-sâlihîn*, 4/687.

⁵¹ İbn Mâce, “İkâmetu's-salât”, 112.

⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kebîr*, 6/154-157; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 4/245-246; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 10/370; Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 12/548-555; Erdinç Ahatlı, “Şakîk b. Seleme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/306.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/119-125, 137; Müslim, “Salâtu'l-misâfirin ve kasriha”, 179-180.

yahut Resûlullah'ın bize haber verdiği nişana istinaden söylüyorum. O gecenin sabahında güneş şuâsız olarak doğacaktır, cevabını verdi.⁵⁴

Zir b. Hubeyş'ten rivayete göre o şöyle demiştir: Übey b. Ka'b'a: Kardeşin Abdullah b. Mes'ûd: "Bütün seneyi değerlendiren kişi Kadir gecesine rastlar diyor" dedim. Bunun üzerine Übey, "Allah, Ebû Abdurrahman'ı bağışlasın, Kadir gecesini ramazanın son on gününde ve yirmi yedinci gününde olduğunu bilmektedir. Fakat müslümanların sadece bu geceye güvenerek tembellik etmemelerini istemiştir. Sonra Übey b. Ka'b, Kadir gecesinin yirmi yedinci gece olduğuna dair istisnasız yemin etti." Bunun üzerine kendisine: "Ebû Münzir! Bunu neye dayanarak söylüyorsun?" dedim. Dedi ki: "Peygamber'in bize bildirdiği ayet ve alamete göre güneş o gün parlak olarak doğmaz."⁵⁵

Zir b. Hubeyş dedi ki: "Akılsızlarınız (cahilleriniz) olmasaydı, ellerimi kulaklarıma koyar ve (yüksek sesle) ilan ederdim. Şüphesiz Kadir gecesi Ramazan ayında son on gün içerisinde, son yedi gün içerisinde. Ondan önce üç gün ve ondan sonra üç gün vardır. Bana yalan söylemeyen birinden haber aldım ve o da yalan söylemeyenden (yani Peygamber'den) haber almıştır. Ben, Ebu Yusuf'a (Ebu Yusuf derken Übey b. Ka'b'ı kast ediyor) 'Peygamberimizden mi?' dedim. O da 'Evet, bende bu şekilde' dedi."⁵⁶

Kadir gecesinin hangi gece olduğu konusunda Übey b. Ka'b'dan nakledilen bu hadiste bu gecenin yirmi yedinci gece olduğu rivayet edilmiştir. Ancak âlimlerin çoğunluğuna göre Kadir gecesinin ramazanın son on günü arasındaki gecelerden bir gece olduğu ve bunun mübhem bırakıldığı ifade edilmiştir. Tek gecelerde 21, 23 ve 27. gecelerde olduğu daha çok umulmuştur. Yine çoğunluk, bu gecenin başka bir geceye intikal etmeyen muayyen bir gece olduğunu söylemiştir. Muhakkik ulemaya göre ise bu gece bir sene yirmi yedinci gece olabileceği gibi başka bir yılda yirmi üçüncü diğer bir yılda ise yirmi birinci geceye intikal edebilir. Birinci gece olabileceği gibi başka bir gece de olabilir. Bu görüş daha kuvvetli bulunmuştur.⁵⁷

2.4.2. Allah Resûlu'nün Orucu

Zir b. Hubeyş Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayete göre dedi ki: "Resûlullah, her ayın başında üç gün oruç tutardı ve nadiren cuma günü oruç tutmayı bırakırdı."⁵⁸

Fukaha arasında cuma günü tutulan oruç konusunda farklı görüşler vardır: İbn Abbâs (ö. 68/687-88), İmam Malik (ö. 179/795), Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e (ö. 189/805) göre cuma günü oruç tutmak mutlak olarak caizdir. İbn Hazm'a (ö. 456/1064) göre tek başına cuma günü oruç tutmak haramdır. Hz. Ali ve Ebû Hureyre'nin de bu görüşte olduğu rivayet edilir. Sadece cuma günü oruç tutmak mekruhtur, önce veya sonra bir gün daha ilave edilmelidir. Şafîî fakihleri ve Ebû Yusuf (ö. 182/798) bu görüştedir. İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714), Şa'bî (ö. 104/722), Zührî (ö. 124/742) ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise cuma günü oruç tutmak mutlak olarak mekruhtur.⁵⁹

Sadece cuma günü oruç tutulmayacağı hakkında iki sırrın olduğu ifade edilmiştir: Biri, aşırılık kapısının kapatılması istenmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, bugünü özel cuma namazıyla ayrıcalıklı kılıp, onun üstünlüğünü beyan edince aşırıya kaçanlar bugün hakkında ifrata düşmeleri ve namaza o günün orucunu da eklemeleri muhtemeldir. Diğer ise, cuma gününde bayram havasının gerçekleşmesi istenmiştir. Çünkü bayram, neşeli olma ve lezzetlerden yararlanma manasına gelir.⁶⁰

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/124, 136; Müslim, "Sıyâm", 220-221.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/122; 35/127-128; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'an", 85; "Savm", 72; Ebû Dâvûd, "Salât", 317.

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/126.

⁵⁷ Nevevî, *el-Minhâc*, 6/43.

⁵⁸ İsnadında yer alan İmam Âsım'dan dolayı hadis, hasen kabul edilmiştir. bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/406-407; Ebû Dâvûd, "Sıyâm", 68; Tirmizî, "Sıyâm", 41; Nesâî, "Sıyâm", 70; İbn Mâce, "Sıyâm", 37.

⁵⁹ İbnü'l-Esir el-Cezerî, *Câmiu'l-usûl*, 10/245.

⁶⁰ Dihlevî, *İslam Düşünce Rehberi*, 2/152.

2.4.3. Sahur Yapmanın Önemi ve Vakti

Zir b. Hubeyş Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etmiştir: Resûlullah, “Sahur yapın. Çünkü onda bereket vardır.”⁶¹

Sahurda iki bereketin olduğu ifade edilmiştir: Birincisi, bedeninin sağlıklı olmasını, zayıf düşmemesini sağlaması bakımındandır. Nitekim tam gün boyunca oruç tutmak zordur. Sahur yapmadan bu süreyi tamamlamak güçleşir. İkincisi, dinin korunmasına yöneliktir. Aşırılığa giderek dinin tahrife uğramasına meydan verilmemesini sağlar.⁶²

Zir b. Hubeyş Huzeyfe'ye, “Ey Ebû Abdullah, Resûlullah ile sahur yaptın mı?” dedim. O, evet dedi. Ben de “Bir kişi okunun düştüğü yeri görebiliyor muydu?” diye sordum. Evet, dedi. Gündüz gibiydi, fakat güneş henüz doğmamıştı.”⁶³

Zir b. Hubeyş Huzeyfe'ye “Resûlullah ile hangi vakitte sahur yaptın?” diye sordum dedi. O, “Aydınlık olmuştu ancak güneş hala doğmamıştı” dedi.⁶⁴

Zir b. Hubeyş'in kendisinden rivayet ettiği râvi olan Huzeyfe b. Yemân'ın en önemli özelliği Hz. Peygamber'in sırdaşı olmasıdır. Hz. Peygamber'den pek çok hadis işitmiştir. Hadis kaynaklarında 225 rivayeti yer almıştır. Zir b. Hubeyş ve Ebû Vâil gibi tabiîn âlimleri ondan hadis rivayet etmişlerdir.⁶⁵

Tahâvî'ye göre (ö. 321/933), Huzeyfe'den gelen bu hadiste onun oruca niyetlenerek fecrin doğuşundan sonra bir şeyler yediği anlatılmıştır. Huzeyfe aynı uygulamayı Resûlullah'tan da nakletmektedir. Ancak Hz. Peygamber'den bunun aksini gösteren rivayetler gelmiştir.⁶⁶ İşte bu, oruç tutan birisinin yemek yemesini, içmesini ve bunun dışında oruçlu için yasak olan diğer işleri yapmasını engelleyen tan yerinin ağarması olduğuna delildir. Huzeyfe'nin hadisinin, “Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar yiyin için. Sonra orucu geceye kadar tamamlayın”⁶⁷ ayetinin nüzûlünden öncesini anlatıyor olması ihtimali vardır.⁶⁸

2. 5. Tefsir

2.5.1. Âl-i İmrân, 3:113-115

Zir, Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet ettiğine göre dedi ki: Resûlullah yatsı namazını geciktirdi, sonra mescide çıktı ve insanların namazı beklediğini gördü. Onlara şöyle dedi: “Şunu bilin ki, bu saatte Allah'ı zikreden sizden başka hiçbir dinden kimse yoktur.” Sonra şu ayetler indirildi: “Kitap Ehli hepsi bir değildir... Onlar ne hayır işlerlerse karşılıksız bırakılmayacaklardır. Allah kendisinden gereği gibi sakınanları bilir.” (Âl-i İmrân Sûresi, 3:113-115).⁶⁹

Önceki ayetlerde yaptıkları kötü davranışlar sebebiyle eleştirilen Ehl-i kitab'ın hepsinin aynı olamayacağı, içlerinde güzel davranışlar sergileyenlerin de bulunduğu bu ayette zikredilmiştir.⁷⁰

⁶¹ Nesâî, “Sıyâm”, 18.

⁶² Dihlevî, *İslam Düşünce Rehberi*, 2/150.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/407, 434.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/382; Nesâî, “Sıyâm”, 20; İbn Mâce, “Sıyâm”, 23.

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kebîr*, 6/94; 7/230; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 1/505-508; Selman Başaran, “Huzeyfe b. Yemân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/434-435.

⁶⁶ bk. Buhârî, “Sıyâm”, 17; Müslim, “Sıyâm”, 39.

⁶⁷ el-Bakara, 2/187.

⁶⁸ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/52-53.

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/304; Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî, *el-Muşannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Adil b Yusuf el-Azâzî-Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Riyad: Dâru'l-vatan, 1997/1418), 1/235.

⁷⁰ Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr eş-Şâfiî, *Muhtasar Tefsîru İbn Kesîr*, haz. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye, 2008/1429), 1/248; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 1/654.

2.5.2. Necm, 53/8-10

Ebû İshak eş-Şeybânî anlatıyor: “Zir b. Hubeyş’e “Sonra yaklaştı ve iyice sarktı. Öyle ki iki yay kadar hatta daha yakın oldu. O da kuluna vahyetmek istediği her şeyi vahyetti.”⁷¹ ayetleri hakkında sorular sordum. O İbn Mes’ûd’un şöyle dediğini aktardı: “Hz. Peygamber, Cebrâil’i altı yüz kanadıyla gördü.”⁷²

Zir, Abdullah b. Mes’ûd’dan rivayet ettiğine göre dedi ki: “Andolsun ki onu (meleği) iniş esnasında bir daha görmüştü” ayeti hakkında Resûlullah “Sidretü’l-Münteha’da Cebrail’i gördüm. Üzerinde altı yüz kanat vardı ve kanatlarından inci ve yakut gibi değerli taşlar dökülüyordu.”⁷³

Şeybânî, Zir b. Hubeyş’e Necm sûresi dokuzuncu ayeti hakkında sordum. Şöyle dedi: İbn Mes’ûd bana bildirdi: Peygamber, Cebrail’i gördü, onun altı yüz kanadı vardı.⁷⁴

Şeybânî rivayet etti dedi ki: Zir b. Hubeyş’e Allah, “İki yay arası kadar veya daha yakın oldu” ayetinin manasını sordum (cevaben) “Bana İbn Mes’ûd Peygamber’in Cibril’i gördüğünü onun altı yüz kanadı bulunduğunu haber verdi” dedi. Şeybânî’den, o da Zir’den, o da Abdullah’tan rivayet etti. Abdullah demiş ki: “Hiç kuşkusuz o, rabbinin ayetlerinden en büyüğünü görmüştü” ayetinin manası Resulüllâh Cibril’i kendi suretinde görmüştür. Cibril’in altı yüz kanadı vardı.”⁷⁵

Bu rivayetlerde geçen Ebû İshak eş-Şeybânî’nin ismi Süleyman b. Ebî Süleyman’dır. Vefat tarihi hakkında ihtilaf edilmiştir.⁷⁶ Abdullah b. Ebî Evfâ (öl. 86/705), Şa’bî (öl. 104/722), İkrime (öl. 13/634) ve Saîd b. Cübeyr’den (öl. 94/713 [?]) hadis işitmiştir.⁷⁷ Yahya b. Maîn’e (öl. 233/848) göre sikadır. Ahmed b. Hanbel, onun hadislerini beğendiğini ve hadis alanında ehil biri olduğunu ifade etmiştir. Başka münekkitler de sika olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁸

Bu ayet, Allah’ın Cebrail’i yarattığı surette Resûlullah’ın görmesi ve onun kendisini yükselttiği ve barındırdığı makamda ona yakınlaşmasını ifade etmektedir. İlgili ayette, Hz. Peygamber’in Cebrail’i gerçek şekliyle gördüğü ve ona yakınlaştığı anlardan biri anlatılmaktadır.⁷⁹

2.5.6. Tekâsür

Zir b. Hubeyş, Ali’den rivayete göre şöyle demiştir: Kabir azabı hakkında şüphe etmekte devam ettik sonunda “Çokluk kuruntusu sizi oyaladı”⁸⁰ ayetleri indirildi.⁸¹

Taberî (öl. 310/923), bu ayetin kabir azabına delalet ettiğini ifade etmiş ve bu rivayete yer vermiştir.⁸²

⁷¹ en-Necm, 53/8-10.

⁷² Buhârî, “Bed’ul-halk”, 7.

⁷³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/31; 7/404.

⁷⁴ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’an”, 53.

⁷⁵ Müslim, “İman”, 280- 282.

⁷⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-kebîr*, 6/334; Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 11/447.

⁷⁷ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 4/16-17.

⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 11/446.

⁷⁹ Hattâbî, *A’lâmü’l- (İ’lâmü)-hadîs fî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa’d b. Abdurrahman (b.y.; Câmiatü Ümmi’l-kurâ, 1988/1409), 3/1916. Zir b. Hubeyş’in İsrâ sûresinin birinci ayeti hakkında da bir rivayeti yer almaktadır. bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/321-322, 346, 356, 357, 368; Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’an”, 18.

⁸⁰ et-Tekâsür, 102/1-2.

⁸¹ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’an”, 88. Tirmizî bu hadisin garib olduğunu söylemiştir.

⁸² Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Şur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezi’l-buhûs, 2001/1422), 24/580.

2.6. Kıraat

2.6.1. İbn Mes'ûd'un Kıraati ve Mushafı

Zir b. Hubeyş Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etmiştir: Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e "Müjde" olarak Resûlullah şöyle buyurdu: "Kim Kur'an'ı taptaze olarak indirilmiş haliyle okumak istiyorsa, onu İbn Ümmü Abd'in (Abdullah b. Mes'ûd'un) kıraatiyle okusun."⁸³

Zir b. Hubeyş Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet ettiğine göre dedi ki: ... Resûlullah'a geldim ve 'Bana bu söylediklerinden öğret' dedim. Resûlullah, 'Sen öğrenmeye yatkın bir gençsin' dedi. Böylece onun ağzından yetmiş sûre öğrendim ve kimse bu konuda benimle yarışamazdı."⁸⁴

Allah Resûlu, sesi güzel olan İbn Mes'ûd'dan Kur'an dinlemeyi severdi. O, sahâbe arasında Kur'an hafızlarının önde gelenlerindendi. Hz. Ömer tarafından görevlendirildiği Kûfe kadılığı makamında muhaddis ve Kur'an/Kıraat alanında otorite olarak meşhur olmuştur.⁸⁵

Zir b. Hubeyş'ten rivayet edilmiştir: Übey b. Ka'b'a muavvizeteyn hakkında soru sordum. O dedi ki: "Ben de bunu Resûlullah'a sormuştum. Allah Resûlu "Bu sûre Cebrâil'in diliyle bana okundu" şeklinde cevap vermişti. Ben de şöyle dedim: Bundan böyle Allah Resûlu'nün söylediği gibi okuruz." Übey b. Ka'b'a "Ey Ebu'l-Münzir! Kardeşin İbn Mes'ûd şöyle şöyle diyor. (Ne dersin?) diye sordum. Übey şöyle cevap verdi: Ben de bunu Resûlullah'a sordum. O da şöyle cevap verdi: Bana böyle okundu. Ben de şöyle dedim: Bundan böyle Allah Resûlu'nün söylediği gibi okuruz."⁸⁶

"Zir babama, 'Kardeşin Mushaf'tan bu iki sûreyi çıkarıyor' dedim, fakat babam buna itiraz etmedi. Süfyân'a bu kişinin İbn Mes'ûd olup olmadığı soruldu ve Süfyân, 'Evet' dedi. İbn Mes'ûd, Resûlullah'ın Hasan ve Hüseyin'i bu sûrelerle koruduğunu (dua ettiğini) görmüş, fakat bu sûreleri namazlarında okuduğunu duymamıştı. Bu nedenle onların sadece birer dua olduğunu zannetmişti. Diğer sahâbîler ise bu sûrelerin Kur'an'dan olduğuna kanaat getirdiler ve onları Mushaf'a dahil ettiler."⁸⁷

Kıraat, "قرأ" (karee) fiilinden mastardır ve sözlükte okumak, tilavet etmek, telaffuz etmek anlamlarına gelmektedir. Terim olarak manası ise Kur'an'ı Kerîm'in kelimelerinin okunuşlarını ve okunuş farklılıklarını nakledenlere nisbet ederek bildiren ilme denir.⁸⁸ Sahâbîlerden kıraat öğrenen tabiûn ve etbâu't-tabîîn'in okuma tarzları da doğal olarak farklılık arz ediyordu. İşte bu farklı okuma tarzları daha sonraları da aynı şekilde devam etmiş ve bunun sonucu olarak da birbirinden farklı kıraat tarzları ortaya çıkmıştı.⁸⁹

Abdullah b. Mes'ûd, Resûlullah hayatta iken vahyi toplamaya başlamıştır. İbn Mes'ûd'un topladığı ve kendisine izafe edilen bir mushafı vardı. Bu nüshanın resmi mushaftan ayrılan yönleri; sûrelerin tertibi, bazı kelimelerin yazım şekli ile tefsir kabilinden olan bazı açıklamalar olduğu belirtilmiştir.⁹⁰ İbn Mes'ûd'un Kûfe'ye görevlendirilip orada Kıraat ve Kur'an hususunda otorite olarak kabul edildiği zaman oluşturmuş olduğu mushafında Muavvizeteyn sûreleri mevcut değildi.⁹¹ Hz.

⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/211; 7/287-288; İbn Mâce, "Mukaddime", 11.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/82; 7/351; 7/380; 7/416-417.

⁸⁵ Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ûd", 1/116; M. Kemal Atik, "Abdullah b. Mes'ûd ve Mushafının Kur'an Tarihindeki Yeri", *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi* (5/2005), 3-4; Esra Özdemir, *Abdullah b. Mes'ûd ve Hadis Rivayeti*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 37-39.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/113, 115; Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'an", 2.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/118.

⁸⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 102; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 115.

⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *Muncidu'l-mukriîn ve mürşidu't-tâlibîn*, nşr. Ali b. Muhammed el-Umrân (Mekke: y.y., 1419/1998), 97-98; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*, nşr. Şuayb el-Arnaût-Mustafa Şeyh Mustafa (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 2008/1429), 159-160.

⁹⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/141; Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ûd", 1/116; Atik, "Abdullah b. Mes'ûd ve Mushafının Kur'an Tarihindeki Yeri", 17-63.

⁹¹ Atik, "Abdullah b. Mes'ûd ve Mushafının Kur'an Tarihindeki Yeri", 21, 63; Özdemir, *Abdullah b. Mes'ûd ve Hadis Rivayeti*, 40-41.

Ali'nin de kendisine ait bir mushafının olduğu ve bu mushafın tertip, kıraat ile içerdiği bazı tefsir notları bakımından farklılık arz ettiği zikredilmiştir.⁹²

Abdullah b. Mes'ûd'un mushafında Muavvizeteyn'in yer almaması bu sûrelerin Kur'an'dan olmadığını kabul ettiği anlamına gelmemektedir. Çünkü müslümanlar Muavvizeteyn'in Kur'an'dan olduğu hakkında icma etmişlerdir. Ashâbdan hiç kimse de bu konuda İbn Mes'ûd'un yanında yer almamıştır. Onun bu sûreleri mushafına koymayı, onların unutulmasından korkmadığı için yazılmasına gerek görmemiştir.⁹³

2.6.2. Yedi Harf

Zir b. Hubeyş Übey b. Ka'b'dan rivayete göre şöyle demiştir: Resûlullah, Cebrail ile buluştu ve ona Ey Cebrail! Ben ümmî olan yani okuması yazması olmayan bir topluma peygamber gönderildim. Bunlar arasında yaşlı erkek/kadın ve erkek/kız çocuğu ile hiçbir şey okumamış kimseler vardır dedi. Cebrail şöyle dedi: "Ey Muhammed! Kur'an yedi harf şekliyle indirilmiştir."⁹⁴

Zir b. Hubeyş, Huzeyfe'den rivayet etmiştir. O dedi ki: Resûlullah AHCÂRU'l-mirâ'da Cibril ile karşılaştım. Ona ben hiç kitap okuma bilmeyen erkek, çocuk, kadın, köle ve yaşlı ümmî bir topluluğa Peygamber olarak gönderildim. Kur'an yedi harf üzere nazil olmuştur."⁹⁵

Bu hadiste geçen AHCÂRU'l-mirâ Kubâ'da olup Kubâ da Medine civarında bir yerdir. Buna bağlı olarak Yedi Harf ruhsatı Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra verilmiştir. Şu hâlde bu ruhsat, hicretten sonra Medine döneminde değişik kabile ve toplumların müslümanlığı kabul etmesi sonucu ortaya çıkan zaruret sebebiyle verilmiştir.⁹⁶

Kur'an'ı Kerim'in Yedi Harf üzerine indirilmiş olması sahih hadislerle sabittir. Ancak bunun mahiyeti hakkında Allah Resûlu'nden bir açıklama gelmemiştir. Bu nedenle mezkûr konu ile ilgili pek çok görüş nakledilmiştir. Yedi Harf, müslümanlara Kur'an okumada kolaylık ve genişlik sağlamak için verilmiş bir ruhsat olarak değerlendirilmiştir. Bununla sayı ile sınırlı olmayan birtakım vecihler kastedildiği belirtilmiştir. Abdurrahman Çetin Yedi Harf'le ilgili hadisleri ele alıp incelemiş ve şu sonuçlara ulaşmıştır: Bu hadislerin senedinde 27 sahâbînin ismi geçmektedir. Bu hadislerin çoğu sened yönünden güvenilir rivayetler olarak tespit edilmiştir. Tevatür seviyesine ulaştığı ifade edilmiştir. Ehl-i Sünnet'ten hiç kimse bu hadisin mevcudiyetini inkâr etmemiştir. Rivayetler arasında ihtilaf edilecek hususlar olsa da özünde hiçbir farklılık ve çelişki söz konusu değildir.⁹⁷

Zir'den nakledilen yukarıdaki iki hadis, Kur'an'ın yedi harf üzere nazil olduğunu ve ümmet için bir kolaylık ve ruhsat olduğunu gösteren rivayetlerdir.

2.7. Kur'an'ın Faziletleri

Zir b. Hubeyş Abdullah b. Amr'dan rivayet etmiştir. O da Allah Resûlu'nden nakletmiştir: "Kur'an ehline denir ki: 'Oku ve yüksel; dünyada nasıl tertil üzere (yavaş yavaş, tane tane) okuduysan öyle oku. Çünkü senin makamın, okuduğun son ayetin yanında olacaktır.'⁹⁸

Zir'in bu rivayeti kendisinden naklettiği Abdullah b. Amr, hayırlı ve faziletli biri olarak anlatılmıştır. Allah Resûlu'nden işitmiş olduğu hadisleri *es-Sahîfetü's-sâdıka* isimli eserinde toplamıştır. Abdullah b. Amr hadis ve fıkıh sahasında uzman kabul edilmiştir. Hicri 65/684-685 yılında 92 yaşında Şam'da vefat etmiştir.⁹⁹

⁹² Öztürk, "Tefsir ve Hadis Tarihinde Hz. Ali", 73.

⁹³ İsmail Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraati* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 214, 216.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/132; 38/352, 438; Tirmizî, "Kıraat", 11.

⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/132, 133; 38/405-406.

⁹⁶ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 166-167. Ayrıca bk. Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 354-358.

⁹⁷ Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 90, 91, 111, 141.

⁹⁸ Bu hadis Asım'dan dolayı hasen kabul edilmiştir. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/403; Ebû Dâvûd, "Fezâilu'l-Kur'an", 353; Tirmizî, "Fezâilu'l-Kur'an", 18.

⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kebir*, 7/343-344; Ahmed b. Abdilhâdî Ebû Abdillâh es-Sâlihî, *Tabakâtu 'ulemâ'i'l-hadis*, nşr. Ekrem el-Bûşî – İbrâhim ez-Zeybek (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1996/1417), 1/95-96; Mehmet Yaşar

Ehl-i Kur'an daima övülmüş, Allah ve Resûlu tarafından daima takdir ve taltif edilmiştir. Ashâb-ı kirâm ve onlardan sonra gelen nesiller, hep bu yoldan hareketle Kur'an'ın kıraatine ve bununla meşgul olanlara büyük kıymet vermişlerdir.¹⁰⁰

Zir b. Hubeyş'ten rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Kim gece kalkmak istediği zaman için Kehf Sûresinin sonunu okursa, o (zamanda) kalkar. Bu haber üzerine biz bunu denedik de öyle olduğunu gördük.¹⁰¹

Zir b. Hubeyş Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etmiştir: "Kul huvallahu ehad Kur'an'ın üçte birine denktir."¹⁰²

Hadislerde Kur'an'ın tümü hakkında olduğu gibi bazı sûrelerinin fazileti ile ilgili rivayetler yer almıştır. Ancak bunlar arasında sahih olduğu gibi hasen, zayıf ve mevzu rivayetler de yer almıştır. "Kim şu sûreyi okursa şu kadar sevap alır" formatıyla nakledilen hadislerin uydurma olduğu ifade edilmiştir. Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797) bu hadisleri zındıkların uydurduğunu ifade etmiştir.¹⁰³ Süyûtî gibi bazı alimler Kehf sûresi'nin fazileti ile ilgili yer vermiş oldukları rivayetler arasında Zir'in nakletmiş olduğu bu rivayet bulunmamaktadır.¹⁰⁴ Zir b. Hubeyş'in rivayet ettiği bu hadisler de senedde yer alan bazı râviler dolayısıyla muhakkikler tarafından zayıf ve hasen olarak görülmüştür. Ancak Zir'in İhlas sûresinin fazileti ile ilgili rivayet etmiş olduğu bu hadis başka kaynaklarda sahih olarak geçmektedir.¹⁰⁵

2.8. Dua

Zir, Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet ettiğine göre dedi ki: Hz. Peygamber, Ebû Bekir ve Ömer ile birlikte iken ben namaz kılıyordum. Oturunca Allah'ı sena etmeye başladım. Sonra Resûlullah'a salât ettim. Daha sonra kendim için dua ettim. Allah Resûlu, "İste verilecek, iste verilecek" dedi.¹⁰⁶

Zir, Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet ettiğine göre dedi ki: "Resûlullah'ın Nah'a kabilesi için dua ettiğine ya da onları övdüğüne şahit oldum. Onlardan birisi olmayı arzuladım."¹⁰⁷

Yaratan ile bağ kurmanın, ona sesini duyurmanın en kolay yolu olan dua, Resûlullah'ın en çok yaptığı ibadetti. Hz. Peygamber'in yaptığı duanın geri çevrilmeyeceğinin bilincinde olan ashâb-ı kirâm, her fırsatta Peygamber duası almak için yarışıyorlardı.¹⁰⁸

2.9. Yiyecekler

Zir b. Hubeyş Huzeyfe'den rivayet etmiştir. Resûlullah üç defa şöyle buyurmuştur: "Kibleye tüküren kimse kıyamet gününde (Allah'ın huzuruna) tükürüğü iki gözünün arasında olarak gelir. Kim de şu pis kokulu sebze (sarımsak) yerse mescidimize yaklaşsın."¹⁰⁹

Bu hadis, kiblenin saygınlığına işaret etmektedir. İster çölde isterse kapalı bir yerde olsun büyük ve küçük abdest için kible tarafına dönmekten sakındırmaya işaret etmektedir. Soğan ve sarımsak yiyen kişinin rahatsızlık vermemek için mescide gitmemesi gerektiği ifade edilmektedir.¹¹⁰

Kandemir, "Abdullah b. Amr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/85-86.

¹⁰⁰ Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an'ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982), 26.

¹⁰¹ Dârimî, "Fezâilu'l-Kur'an", 18. Bu rivayetin isnadı Muhammed b. Kesîr'den dolayı zayıf kabul edilmiştir.

¹⁰² Dârimî, "Fezâilu'l-Kur'an", 24. Bu rivayetin isnadı Asım'dan dolayı hasendir.

¹⁰³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-munîf fi's-sahih ve'd-daîf*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Mektebu'l-matbuâtî'l-İslamiyye, 2004/1425), 113.

¹⁰⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, 712-722; Saffet Sancaklı, "Sûrelerin Faziletiyle İlgili Bazı Tefsirlerde Yer Alan Apokrif Hadislerin Kritiği", *İslamî Araştırmalar*, 14/1 (2001), 133-134.

¹⁰⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru'l-munîf*, 114.

¹⁰⁶ Tirmizî, "Salât", 63.

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/376-377.

¹⁰⁸ Heyet, *Hadislerle İslâm* (Ankara: DİB Yayınları, 2013), 6/518, 522.

¹⁰⁹ Ebu Davud, "Et'ime", 40.

¹¹⁰ Halîl b. Ahmed b. Mecîd Sehârenpûrî, *Bezlü'l-mechûd fi halli Ebî Dâvûd*, nşr. Takiyyuddîn en-Nedvî (Hindistan: Merkezû's-şeyh Ebi'l-Hasan en-Nedvî, 1427/2006), 11/552.

Pis kokulu her şey aynı hükümdedir. Melekler bunlardan rahatsız olurlar. Çünkü onlar güzel davranışları, temiz, güzel ve hoş şeyleri severler, kötü olanlardan tiksinti duyarlar.¹¹¹

2.10. Giyecekler

Zir b. Hubeyş, Ebû Zer'den O da Hz. Peygamber'den rivayet etmiştir: “Kim şöhrat elbisesini giyerse onu çıkaracağı zamana kadar Allah ondan yüz çevirir.”¹¹²

Ebû Zer el-Gıfârî, Allah Resûlu'nün çoğunlukla yanında bulunmuş ve Hz. Peygamber ona bazı konularda danışmıştır. Ebû Zerr'in ilmi kudret bakımından Abdullah b. Mes'ûd'un dengi olduğu ifade edilmiştir.¹¹³

Hadiste geçen şöhrat elbisesi, herkesten farklı olarak giyilen ve bu tarz giyimde de gösteriş ve tekebbür amacı bulunan elbisedir.¹¹⁴

2.11. Tıp

Zir b. Hubeyş Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etmiştir: Resûlullah üç defa, “Uğursuzluğa inanmak şirktir, uğursuzluğa inanmak şirktir” buyurdu. Bizden bu düşünceye kapılmayan yoktur. Fakat Allah bu duygunu tevekkülle giderir.¹¹⁵

Uğursuzluğun şirk olduğu ifadesi, hayır ve şerrin Allah'tan değil, o hareketten geldiği inancıyla izah edilebilir. Yoksa insanın içine gelen böyle bir duygunun şirk olması söz konusu değildir. Bu da tevekkülle izâle edilir. Hadisin son cümlesinin müdrec olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁶

2.12. Zühd

2.12.1. Kişi Sevdiği ile Beraberdır

Zir b. Hubeyş Safvân b. Assâl'dan rivayete göre şöyle demiştir: Sesi güçlü bir bedevî geldi ve: “Ya Muhammed! Bir kimse bir toplumu seviyor fakat her yönden onlar gibi olamamıştır, bu kişi ne olacak?” dedi. Resûlullah şöyle buyurdu: “Kişi sevdiğiyle beraberdir.”¹¹⁷

Zir b. Hubeyş'in ilim öğrenmek için gösterdiği arzu ve hırs hakkında bazı sorular sorduğu ile ilgili rivayetlere daha önce yer verilmişti. Bu konu ile ilgili onun Safvân b. Assâl'a, “Resûlullah'tan sevgi hakkında bir şeyler işittin mi?” diye başka bir soru sorduğu görülmektedir. Hadiste kulun sevdiği kişi ile beraber olacağı ifade edilmiştir.¹¹⁸

Bu hadis, Peygamber sevgisinin insanları ne kadar yüce makamlara çıkaracağını göstermektedir. Hadisin sonunda ise tevbe kapısının ardına kadar açık olduğu farklı bir ifadeyle anlatılmıştır. Bununla birlikte kul tevbe geciktirmemeli, Allah'ın engin rahmetinden ümidini kesmemelidir.¹¹⁹

2.12.2. İnsanın Doyumsuzluğu ve Tevbe

Zir b. Hubeyş Übey b. Ka'b'dan rivayet etmiştir: Resûlullah ona: “Allah bana sana Kur'an okumamı emretti ve Beyyine sûresinden okudu. Allah, bana şöyle buyurdu: “Allah katında gerçek din, haksızlıktan ve batıldan uzak olan hanif İslam dinidir. Yahudilik ve Hristiyanlık değildir. Bir kimse ne hayır işlerse hiç boşa gitmez. Mutlaka karşılığını görür.” Resûlullah sözüne şöyle devam etti:

¹¹¹ Dihlevî, *İslam Düşünce Rehberi*, 1/545.

¹¹² İbn Mâce, “Libâs”, 24.

¹¹³ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 33/294-298; Sâlihî, *Tabakât*, 1/82; Abdullah Aydın, “Ebû Zer el-Gıfârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/266-269.

¹¹⁴ Şehârenpûrî, *Bezlü'l-mechûd*, 12/58; İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *Câmiu'l-usûl*, 17/315.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/213; 7/234; 7/250; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24; Tirmizî, “Siyer”, 47; İbn Mâce, “Tıp”, 43.

¹¹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 10/213; İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *Câmiu'l-usûl*, 12/290.

¹¹⁷ Tirmizî, “Zühd”, 50.

¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/11, 18, 19, 24; Tirmizî, “Daâvât”, 99. İbn Mâce, “Fiten”, 32.

¹¹⁹ Kandemir vd., *Riyâzü's-sâlihîn*, 1/202-204.

İnsanoğlunun bir vadi dolusu malı olsa ikincisini ister, ikincisi olsa üçüncüsünün peşine düşer. Onun gözünü topraktan başkası doldurmaz. Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder.¹²⁰

Zir b. Hubeyş'in Safvân b. Assâl'dan rivayet ettiği uzun bir hadisin son kısmında bu konu ile ilgili Hz. Peygamber, "Batı tarafında (Süfyân, Şam tarafında dedi) bir kapıdan bahsetti ki bu kapının genişliği bir binitli kimsenin kırk yıl veya yetmiş yıl yürümesi kadardır. Allah bu kapıyı gökleri ve yeri yarattığı gün tevbe için açmıştır. Güneş batıdan doğuncaya kadar yani kıyamete kadar da kapatmayacaktır" dedi. Allah'ın Enâm sûresi 158. ayetinin¹²¹ bu tevbe konusunda olduğunu bana anlattı.¹²²

2.13. Menâkıb ve Fezâil

2.13.1. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer

Zir b. Hubeyş Ebû Cühayfe'den rivayet etmiştir: Hz. Ali bize hutbe okudu ve dedi ki: Size Resûlullah'tan sonra bu ümmetin en hayırlısını bildireyim mi? O, Ebû Bekir (ra)'dır. Sonra size Resûlullah ve Ebû Bekir'den sonra bu ümmetin en hayırlısını bildireyim mi? O da Ömer'dir dedi.¹²³

Ebû Cühayfe Vehb b. Abdillâh es-Süvâî (ö. 74/693), Resûlullah'ı küçük yaşta görmüş ve müslüman olmuştur. Âlim ve fakih bir sahabidir. Hz. Ali'den ve Berâ b. Âzib'den hadis rivayet etmiştir. Hadis kaynaklarında kırk beş rivayeti yer almıştır.¹²⁴

Zir b. Hubeyş Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet ettiğine göre dedi ki: İbn Mes'ûd, "Allah Ebu Bekir'e rahmet etsin, ben hiçbir hayırda ona yetişmeye çalışmadım ki o benden önce davranmasın" dedi.¹²⁵

Zir b. Hubeyş, Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayete göre şöyle demiştir: Resûlullah vefat ettiğinde Ensâr, Muhacirlere: "Sizden bir idareci bizden de bir idareci olsun dediler." Bu sırada Ömer, onların yanına gelerek: "Bilmiyor musunuz; Allah Resûlu, Ebû Bekir'in insanlara imam olmasını emretmişti. Hanginiz bu konuda Ebû Bekir'in önüne geçmek ister" dedi. Onlar da hep birlikte: "Ebû Bekir'in önüne geçmekten Allah'a sığınırız dediler."¹²⁶

Fezâil, kişinin şerefi ve yüksek konumu sebebiyle elde ettiği güzel hasletlere denir. Birinin Allah katında değerli olduğu Resûlullah'tan gelen bir rivayet ile bilinir. Bu haber katî veya zannî olabilir. Ehl-i Sünnet'e göre fazilet bakımından ilk sırada Hz. Ebû Bekir gelir daha sonra Hz. Ömer onu takip eder. Bu ikisinden sonra kimin geleceği meselesi icthâdî bir konu olup ihtilaf edilmiştir. Cumhura göre Hz. Osman ve Hz. Ali bunları takip eder. Yüce Allah (cc) bu dört kişiyi peygamberine halifelik yapsınlar ve dinini dosdoğru uygulasınlar diye seçmiştir. Bu sebeple onun nezdinde onların konumu halifelik sırasına göre dir.¹²⁷

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/130, 132; Tirmizî, "Menâkıb", 33, 65.

¹²¹ "O Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıranlar, inanmak için kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı ayetlerinin gelmesini mi bekliyorlar? Ancak Rabbinin onları imana mecbur edecek bazı alametleri geldiği gün, iman etmenin daha önce inanmamışsa veya inancıyla bir iyilik kazanmamışsa, o günkü imanı ona bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin öyleyse ahiret gününü ey inançsızlar! Biz de bekliyoruz başınıza gelecekleri."

¹²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/11, 18, 19, 24; Tirmizî, "Daâvât", 99. İbn Mâce, "Fiten", 32.

¹²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/220.

¹²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, 6/129; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8/162; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/202-203; Mehmet Efendioğlu, "Vehb el-Hayr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/607.

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/287-288; 359-360.

¹²⁶ Nesâî, "İmamet", 1.

¹²⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/34.

2.13.2. Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hasan ve Hüseyin

Zir b. Hubeyş, Ali'den rivayete göre şöyle demiştir: Ümmi olan Peygamber bana: “Seni mü'minler sever, münafıklar sana buğzeder” buyurmuştur. Adiy b. Sâbit şöyle dedi: Ben Peygamber'in kendilerine dua ettiği asrın insanlarındım.¹²⁸

Zir b. Hubeyş, Ali'den rivayete göre şöyle demiştir: Resûlullah bana: “Sana ancak münafıklar buğzeder ve ancak seni mü'minler sever” bildirdi.¹²⁹

Zir b. Hubeyş Huzeyfe'den rivayet etmiştir: ... Allah Resûlu yatsı namazını kıldıktan sonra döndü ben de peşinden gittim. Sesimi duydu ve: “Kim o Huzeyfe mi?” buyurdu. Evet dedim. “İhtiyacın nedir? Neden geldin? Allah seni de anneni de bağışlasın” buyurdu. Sonra şöyle devam etti: “Şu bir melektir ki bu geceden önce yeryüzüne hiç inmemişti. Bana selam vermek için, Fatıma'nın cennet kadınlarının hanım efendisi olduğunu bildirmek için, Hasan ve Hüseyin'in de cennetlik delikanlıların efendisi olduğunu bana müjdelemek için Rabbinden izin istedi.”¹³⁰

2.13.3. Zübeyr b. Avvâm

Zir b. Hubeyş'ten rivayet edildiğine göre o dedi ki: İbn Curmuz, Ali'nin huzuruna girmek için izin istedi. Ali “Bu kim?” diye sordu. Onlar, “İbn Curmuz izin istiyor” dediler. Ali, “Ona izin verin, çünkü Zübeyr'in katili cehenneme girsın. Ben Resûlullah'ın ‘Her peygamberin bir havarisi vardır ve benim havarim Zübeyr'dir’ dediğini duydum” dedi. Süfyan'ın şöyle dediğini duydum: “Havari, yardımcı demektir.¹³¹ Havarilere bu adın verilmesinin sebebi, elbiselerinin beyaz olmasıydı.¹³²

2.13.4. Bilâl-i Habeşî

Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Müslüman olduğunu ilk açıklayan (şu) yedi zat idi: Resûlullah (as), Ebû Bekir, Ammâr, anası Sümeyye, Suhayb, Bilâl ve Mikdâd b. el-Esved. Allah, Resûl-i Ekrem'i amcası Ebû Talib'in himayesi ile korudu. Ebû Bekr'i de kavminin nüfuzu ile korudu. Fakat diğer müslümanlara gelince müşrikler onları yakaladı. Demirden gömlekler giydirip vücutlarının yağlarını eritmek sûreti ile işkence etmek için onları (Mekke'nin) kızgın güneşi altında yatırdılar. İslâm'dan döndürmek için sürdürdükleri bu işkencelerine dayanamayan bu müslümanların hepsi müşriklerin istediğini zahiren kabullendiler. Fakat Bilâl müstesna o müşriklerle en ufak bir tâviz vermedi. Bu yüzden müşrikler (Bilâl'dan istediklerini alamayınca) onu tutup çoluk çocuklara (ayak takımına) teslim ettiler. Onlar Bilâl'i Mekke sokaklarında ve çevresindeki dağ yollarında süründürdüler. Bilâl ise: (Allah) birdir birdir, diyordu.”¹³³

Zir b. Hubeyş'in tespit ettiğimiz yukarıdaki rivayetlerinden başka fiten ve risâlet/nübüvvet hakkında da rivayetleri vardır.¹³⁴ Ayrıca Allah Resûlu hakkında yalan söylemek ile ilgili meşhur hadisi Zir b. Hubeyş Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet etmiştir: “Bilerek bana yalan söyleyen cehennemdeki yerine hazırlansın.”¹³⁵ Bu hadis yetmişden fazla sahabî tarafından hem de çok değişik râviler zinciri ile rivayet edilmiştir. Bu hadis değişik şekillerle bütün hadis mecmualarında bulunur ve bütün muhaddisler tarafından en kuvvetli hadislerden biri olarak kabul edilmişti. Onun sıhhatinden şüphe etmek için kesin bir sebep yoktur.¹³⁶

¹²⁸ Tirmizî, “Menâkıb”, 20.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/71; 2/136; 2/316; Nesâî, “İmân ve Şerâi'uh”, 20; İbn Mâce, “Mukaddime”, 11.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/353-354, 429-430; Tirmizî, “Menâkıb”, 31.

¹³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/98-99; Tirmizî, “Menâkıb”, 24.

¹³² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7/80.

¹³³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/382; İbn Mâce, “Mukaddime”, 11. Zir b. Hubeyş'in Safvân b. Assâl ile Abdullah b. Mes'ûd'un menâkıb ve fezâili hakkında da Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde rivayeti bulunmaktadır. bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/98-99; 30/10.

¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/44-45; 6/381; 7/174; 7/311; Ebû Dâvûd, “Mehdî”, 1; Tirmizî, “Fiten”, 24, 52; İbn Mâce, “Mukaddime”, 12.

¹³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/364; 6/398; 7/358; Tirmizî, “İlim”, 8.

¹³⁶ Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, 44.

Allah Resûlu'nun mirası hakkında Zir b. Hubeyş Hz. Âişe'den bir rivayet nakletmiştir: "Resûlullah (as) ne bir dinar ne bir dirhem ne bir koyun ne de bir deve bıraktı."¹³⁷

Şiirle ilgili Zir b. Hubeyş Abdullah b. Mes'ûd'dan şu rivayeti nakletmiştir: "Şiirin bir kısmı hikmettir."¹³⁸ Hz. Peygamber, özellikle de sohbet esnasında ve günlük hayatta münasebet düştükçe hikmet barındıran şiirleri söylemiş ve dinlemiştir.¹³⁹

Zir b. Hubeyş'in yukarıdaki kaynaklar dışında başka eserlerde geçen rivayetleri de bulunmaktadır. Mesela Ebû Dâvûd et-Tayâlisi'nin *Müsned*'inde onun yirmi beş rivayeti, Humeydî'nin *Müsned*'inde yedi rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetler arasında yukarıdakilerden farklı olanlar da bulunmaktadır. Ma'mer b. Râşid'in *Câmi*'inde Zir'in bir rivayeti vardır.¹⁴⁰ Hemmâm b. Münebbih'in *Sahîfe*'si, Rebî b. Habîb'in *Müsned*'i ile İmam Mâlik'in *Muvatta*'sında Zir'in rivayetleri yer almamıştır.

Zir b. Hubeyş'in rivayetleri incelendiğinde onun en fazla İbn Mes'ûd'dan daha sonra Übey b. Ka'b ve Huzeyfe'den rivayet ettiği tespit edilmiştir. Hz. Âişe, Abdullah b. Amr, Abîde es-Selmânî ve Ebû Vâil'den ise birer rivayet nakletmiştir.

Sonuç

Sahabe ve tabiûn arasında yer alan muhadram tabakası, hadis rivayetinde önemli bir rol üstlenmiştir. Muhadramlardan biri olan Zir b. Hubeyş uzun bir ömür sürmüş ve Allah Resûlu'nun hadislerini nakleden râviler arasında yer almıştır. Zir b. Hubeyş'in kıraat, hadis ve Arap dilinde otorite olduğu anlaşılmaktadır. Münekkitler onun sika olduğunu ifade etmişlerdir.

Zir b. Hubeyş'in Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Dârimî'de altmış altı rivayeti yer almakla birlikte bunun iki katı rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde bulunmaktadır. Böylelikle Zir b. Hubeyş'in Allah Resûlu'nun hadislerinin aktarılması hususunda önemli gayretleri ve katkıları olduğu söylenebilir. Tespit edilen bu kaynaklarda yer alan Zir b. Hubeyş'in rivayet ettiği hadisler ilim, abdest, namaz, oruç, kadir gecesi, fezâil ve fiten gibi çeşitli konularda olmakla birlikte temayüz ettiği kıraat ve tefsir alanında da önemli rivayetleri bulunmaktadır. Özellikle İbn Mes'ûd'un mushafı ve yedi harf meselesi hakkında zikredilen rivayetler mühimdir. Burada zikredilen her bir konu başlığı altında yer alan hadisler, önemli hususlarda açıklayıcı bilgiler içermektedir. Bu hadisler bazı problemleri çözmeye âlimler için mühim deliller arasında yer almıştır. Orta namazının ikindi namazı olduğu, Allah Resûlu'nun abdesti, orucu, meshin müddeti, yedi harf, kıraat ve kadir gecesi gibi rivayetler bunlar arasında zikredilebilir.

Zir b. Hubeyş Hz. Ali, Hz. Âişe, Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Ka'b, Huzeyfe el-Yemânî, Abîde es-Selmânî ve Safvân b. Assâl gibi önemli sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden en fazla hadis rivayet ettiği sahâbî İbn Mes'ûd'dur. Kûfe'de İbn Mes'ûd'dan kıraat alması hadis rivayetine de bu şekilde yansımıştır. Yine Zir b. Hubeyş'ten çoğunlukla kıraat imamı İmam Âsım rivayet etmiştir. İmam Âsım'ın kıraati Zir b. Hubeyş'ten alması ondan daha fazla hadis rivayet etmesine sebep olmuştur. Kıraat ve hadis ilimlerinin etkileşimi burada açıkça görülmektedir. Âsım münekkitler tarafından zabt açısından tenkit edildiği için bu şekildeki isnadla gelen hadisler de muhakkikler tarafından hasen olarak değerlendirilmiştir.

¹³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/502; 42/336, 347. Hz. Âişe zekâsı, anlayışı, kuvvetli hâfızası, güzel konuşması, Kur'ân-ı Kerîm'i ve Hz. Peygamber'i en iyi şekilde anlamaya çalışması gibi vasıfları sayesinde Hz. Peygamber'in yanında müstesna bir mevki kazanmıştır. bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, 8/46-65; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/135 vd.; Mustafa Fayda, "Âişe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/201-205.

¹³⁸ Tirmizî, "Edeb", 69.

¹³⁹ bk. İsmail Güleç, "Hz. Peygamber'in Şiir'e Karşı Tutumu", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19, (2017), 135.

¹⁴⁰ Zir, Hz. Ali'den rivayet etmiştir. "Biz sekînenin (ilahi huzurun veya sakinliğin) Ömer'in diliyle konuştuğunu uzak görmezdik (yani imkânsız saymazdık)." Ebû Urve Ma'mer b. Râşid es-San'ânî, *el-Câmi* (Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* içinde, nşr. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983), 11/222-223. 11/222.

Zir b. Hubeyş'in ilim öğrenmek için bir gayret içerisinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda o bazı konular hakkında sorular sormuştur. İlim, meshin süresi, Hz. Peygamber'in Beyt-i Makdis'te namaz kılması meselesi ve sevgi bu sorular arasındadır. Bu sorular Zir b. Hubeyş'in ilim öğrenme konusundaki gayretini göstermektedir. Kadir gecesinin Ramazan'ın yirmi yedinci gecesini olduğu hakkında rivayeti de Übey b. Ka'b'dan nakletmiş ve kendisi de bunun böyle olduğunu ifade etmiştir.

Sahabe, tabîûn ve muhadramûn ile sonraki tabakalarda yer alan râvilerin rivayetlerinin ortaya çıkarılması hadis başta olmak üzere tefsir, fıkıh ve kelâm gibi ilimler açısından önemli veriler sunmaktadır. Râvi ve rivayetlerinin dijital ortama aktararak bu bilgilere hızlı bir şekilde ulaşmak pek çok açıdan faydalı sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Hangi râvinin kaç rivayetinin olduğu ve hangi konularda rivayetlerinin bulunduğu tespiti için yapılacak çalışmalar mühim bir boşluğu dolduracaktır.

Kaynakça

- Ahatlı, Erdinç. “Şakîk b. Seleme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/306. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ahmed b. Abdulhâdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. es-Sâlihî. *Tabakâtü ‘ulemâ’ il-hadîs*. nşr. Ekrem el-Bûşî-İbrâhim ez-Zeybek. Beyrut: Müessesetu’r-risâle, 1996/1417.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşit vd. Beyrut: Müessesetu’r-risâle, 2001/1421.
- Ahmed b. Hanbel. *el-İlel ve Ma’rifetü’r-ricâl*. thk. Vasıyyullâh b. Muhammed Abbâs. Riyâd: Dâru’l-hânî, 1422/2001.
- Altıkulaç, Tayyar. “Zir b. Hubeyş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/449. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Atik, M. Kemal. “Abdullah b. Mes‘ûd ve Mushafının Kur’an Tarihindeki Yeri”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2005, 1-64.
- Atik, M. Kemal. “Übey b. Ka‘b ve Kur’an İlmindeki Yeri”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987), 149-178.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Başaran, Selman. “Huzeyfe b. Yemân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/434-435. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bilgen, Osman. *Muhadramların Hadis İlmindeki Yeri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim el-Cu‘fi. *el-Câmi‘u’l-müsnedi’s-sahîhi’l-muhtasar min umûri Resûlillâhi sallallahü ‘aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Şu‘ayb Arnaût vd. Beyrut: er-Risâletu’l-âlemiyye, 1432/2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim el-Cu‘fi. *et-Târîhu’l-kebîr*. nşr. Muhammed Abdulmu‘id Hân. Haydarabâd: Dâiretu’l-ma‘arifi’l-Osmâniye, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Abdullah b. Mes‘ûd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/114-117. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Çakan, İsmail Lütfî. *Anahatlarıyla Hadis*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.
- Çakan, İsmail Lütfî. *Hadis Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Çelik, Nizamettin. *Yedi Kıraat İmamının Hadis İlmindeki Konumu*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2024.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur’an İlimleri ve Kur’an’ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur’an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2009.
- Çetin, Abdurrahman. *Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Suûdî Arabistan: Dâru’l-Muğnî, 2000/1412.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *İslâm Düşünce Rehberi*. çev. Mehmet Erdoğan. Ankara: İmaj Baskı, 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şu‘ayb el-Arnaut-Muhammed Kâmil Karabelli. b.y.: Dâru’r-risâle el-Alemiyye, ts.
- Efendioğlu, Mehmet. “Muhadramûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/393. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- Erul, Bünyamin. “Übey b. Ka‘b”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/272-274. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Fıglalı, Ethem Ruhi. “Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/371. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Güleç, İsmail. “Hz. Peygamber’in Şiir’e Karşı Tutumu”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19 (2017), 126-146.
- Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd ev Medinetu’s-selâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf. Beyrut: Dâru’l-garbi’l-İslâmî, 2001/1422.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Büstî. *A’lâmü’l (l’lâmü)-hadîs fî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. thk. Muhammed b. Sa’d b. Abdurrahman. b.y.; Câmiatü Ümmi’l-kurâ, 1988/1409.
- Hattâbî. *Me‘âlimü’s-Sünen*. nşr. Muhammed Râgıb et-Tabbâh. Haleb: el-Matba‘atu’l-ilmiyye, 1351/1932.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *Kitâbu’l-cerh ve’t-ta’dîl*. Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1953/1372.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Absî. *el-Muşannef fî’l-ehâdis ve’l-âşâr*. thk. Adil b Yusuf el-Azâzî-Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Riyad: Dâru’l-vatan, 1997/1418.
- İbn Hacer, Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Muhammed el-Askalânî. *Fethu’l-bârî bi şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. thk. Abdülazîz b. Abdillâh b. Bâz. Beyrut: Dâru’l-ma‘rife, 1959/1379.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *es-Sikât*. thk. Seyyid Şerefuddîn Ahmed. b.y.: Dâru’l-fikr, 1975/1395.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menâru’l-munîf fî’s-sahîh ve’d-daîf*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Mektebu’l-matbuâtî’l-İslamiyye, 2004/1425.
- İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn eş-Şâfiî. *Muhtasar Tefsîr İbn Kesîr*. haz. Muhammed Ali es-Sâbûnî. Beyrut: el-Mektebetu’l-asriyye, 2008/1429.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şu‘ayb el-Arnaût vd. b.y.: Dâru’r-risâle el-Alemiyye, ts.
- İbn Maîn, Ebû Zekeriya Yahya. *Târîh*. (Dûrî rivayeti). thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf. Mekke: Merkezu’l-Bahsi’l-İlmî ve İhyâu’t-turâsi’l-İslâmî, 1979/1399.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem er-Rüveyfî. *Lisânu’l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadr, ts.
- İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Hâşimî. *Kitâbü’t-Tabakâtî’l-kebîr*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990/1410.
- İbnü’l-Cezerî, Şemsüddin Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Ğayetü’n-nihâye fî Tabakâtî’l-kurrâ*. nşr. Gotthelf Bergstraesser. Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 2006/1421.
- İbnü’l-Cezerî, Şemsüddin Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Muncidu’l-mukriîn ve mürşidu’t-tâlibîn*. nşr. Ali b. Muhammed el-Umrân. Mekke: b.y., 1419.
- İbnü’l-Esîr el-Cezerî. *Câmiu’l-usûl*. trc. Kemal Sandıkçı-Muhsin Koçak. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- İclî, Ebû’l-Hasen Ahmed b. Abdillâh. *Ma’rifetü’s-sikât min ricâli ehli’l-‘ilm ve’l-hadîs ve mine’d-du‘afâ’ ve zikru mezâhibihim ve ahabârihim*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. Medîne: Mektebetu’d-dâr, 1985/1405.
- Kandemir vd., M. Yaşar. *Riyâzü’s-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*. İstanbul: Kampanya Kitapları, 2013.
- Kandemir, M. Yaşar. “Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/375. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

- Kandemir, M. Yaşar. “Abdullah b. Amr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/85-86. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Karaçam, İsmail. *Kur’ân’ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâati*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Karaman vd., Hayreddin. *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Ma’mer b. Râşid, Ebû Urve es-San’ânî. *el-Câmi’*. (Abdürrezzâk es-San’ânî, el-Muşannef içinde) nşr. Habîbürrahman el-A’zamî. Beyrut: Mektebu’l-İslâmî, 1403/1983.
- Mizzî, Ebû’l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrahmân. *Tehzîbu’l-kemâl fî esmâi’r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. Beyrut: Müessesetu’r-risâle, 1992/1413.
- Müslim, Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Ahmed Zehve -Ahmed İnâye. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2010/1430.
- Nesâî, Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. Haleb: Mektebu’l-matbu’atî’l-İslamiyye, 1986/1406.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*. Beyrut: Dâru ihyâi’t-turâsîl’l-Arabî, 1972/1392.
- Osmânî, Muhammed Tâkî. *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*. çev. Mehmet Özşenel. İstanbul: İFAV. Yayınları, 2016.
- Özdemir, Esra. *Abdullah b. Mes’ûd ve Hadis Rivayeti*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Öztürk, Mustafa. “Tefsir ve Hadis Tarihinde Hz. Ali”. *H. Ali Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. ed. M. Selim Arık. 57-88. Bursa: b.y., 2005.
- Sancaklı, Saffet. “Sûrelerin Faziletiyle İlgili Bazı Tefsirlerde Yer Alan Apokrif Hadislerin Kritiği”. *İslâmî Araştırmalar*, 14/1 (2001), 129-144.
- Sarı, Mehmet Ali. “Âsım b. Behdele”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/475. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sarıçam, İbrahim. “Hz. Ali’nin Hayatı ve Şahsiyeti”. *H. Ali Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. ed. M. Selim Arık. 17-26. Bursa: b.y., 2005.
- Siddîkî, M. Zübeyr. *Hadis Edebiyatı Tarihi*. çev. Yusuf Ziya Kavakçı. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2004.
- Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed eş-Şâfiî. *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’an*. nşr. Şuayb el-Arnâvut-Mustafa Şeyh Mustafa. Beyrut: Müessesetu’r-risâle, 2008/1429.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr el-Bağdâdî. *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kahire: Merkezi’l-buhûs, 2001/1422.
- Tahâvî, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdî el-Mısırî. *Şerhu Meâni’l-âsâr*. nşr. Muhammed Zühri en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câdelhak. Kahire: Âlemu’l-kütüb, 1994/1414.
- Tetik, Necati. *IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta’limi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. Beyrut: Dâru’l-garbi’l-İslâmî, 1998.
- Uzunpostalıcı, Mustafa. “Abîde es-Selmânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Kitâbu Tezkireti’l-huffâz*. thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî. Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1374/1954.

- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1995.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a 'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1983/1403.